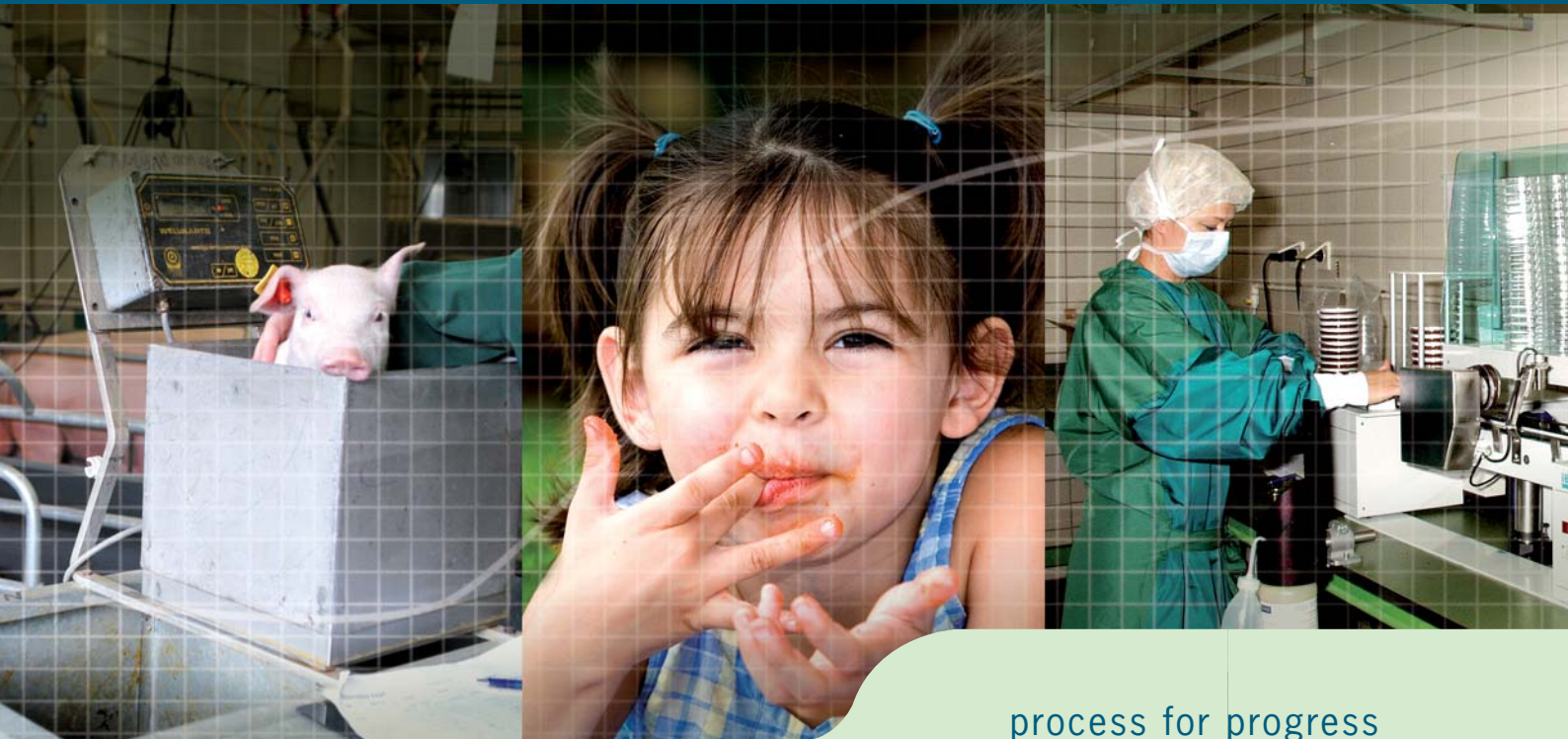

Animal Sciences Group

Kennispartner voor de toekomst

process for progress

Rapport 241

Provinciaal beleid en dierenwelzijn: analyse
gericht op landbouwhuisdieren in Noord- Holland

Mei 2009

ANIMAL SCIENCES GROUP

WAGENINGEN UR

Colofon

Uitgever

Animal Sciences Group van Wageningen UR

Postbus 65, 8200 AB Lelystad

Telefoon 0320 - 238238

Fax 0320 - 238050

E-mail Info.veehouderij.ASG@wur.nl

Internet <http://www.asg.wur.nl>

Redactie

Communication Services

Aansprakelijkheid

Animal Sciences Group aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Liability

Animal Sciences Group does not accept any liability for damages, if any, arising from the use of the results of this study or the application of the recommendations.

Losse nummers zijn te verkrijgen via de website.

De certificering volgens ISO 9001 door DNV onderstrept ons kwaliteitsniveau. Op al onze onderzoeksopdrachten zijn de Algemene Voorwaarden van de Animal Sciences Group van toepassing. Deze zijn gedeponeerd bij de Arrondissementsrechtbank Zwolle.

Abstract

Provincial States of North Holland wants to consider the options to stimulate practices for better welfare among farm animals. This report describes these options for the major farm animal species in North Holland: sheep, dairy cattle, farmed fish and horses.

Keywords

Provincial policy, animal welfare, farm animals

Referaat

ISSN 1570 - 8616

Auteur(s) F.R. Leenstra

Titel: Provinciaal beleid en dierenwelzijn: analyse gericht op landbouwhuisdieren in Noord-Holland
Rapport 999

Samenvatting

Provinciale Staten van Noord-Holland wil inzicht in de opties die de provincie heeft om dierenwelzijn te bevorderen. Dit rapport beschrijft welke opties er zijn voor de belangrijkste takken van veehouderij in Noord-Holland: schapen, melkkoeien, kweekvis en paarden.

Trefwoorden:

Provinciaal beleid, dierenwelzijn, veehouderij

**Dit project is uitgevoerd in opdracht van
Provincie Noord-Holland**

Rapport 241

Provinciaal beleid en dierenwelzijn: analyse gericht op landbouwhuisdieren in Noord-Holland

Provincial policy and animal welfare: analysis for farm animals in the province of North Holland

F.R. Leenstra

Mei 2009

Samenvatting en conclusies

Welzijn van landbouwhuisdieren is maatschappelijk belangrijk en er is sprake van welzijnsproblemen bij landbouwhuisdieren. Voor discussie over zo'n onderwerp moeten goede afspraken gemaakt worden over de reikwijdte van het debat. Gaat het om dierenwelzijn vanuit dierwetenschappelijk perspectief? De beleving van het dier, waargenomen en in beeld gebracht met dierwetenschappelijke kennis, staat dan centraal. Of gaat het er om wat mensen vinden dat dieren toekomt? Het debat gaat dan veel breder en aspecten als schaalgrootte, milieu, regionaliteit worden dan vaak in de discussie betrokken. De kansen op een succesvol, oplossingsgericht debat worden groter als de discussiepartners vooraf hun uitgangspunten hebben afgestemd.

Bevordering van dierenwelzijn is een belangrijk item in het EU-beleid en in het nationaal beleid. De aanpak om te komen tot verbetering is vastgelegd in recente nota's als de Nota Dierenwelzijn en de Nationale Agenda Diergezondheid (2007, LNV) en het EU-Actieplan Dierenwelzijn 2006-2010.

De nationale overheid bevordert dierenwelzijn met stimulerende, faciliterende en repressieve maatregelen. In het Nederlandse stelsel kan een regionale overheid geen strengere eisen aan dierenwelzijn stellen dan de nationale overheid en dat vervolgens met repressieve maatregelen afdwingen. De regionale overheid heeft echter wel degelijk mogelijkheden om dierenwelzijn te bevorderen via stimuleren en faciliteren. Regionale en lokale overheden hebben de mogelijkheid om in structuur- en bestemmingsplannen maatwerk te maken, waarmee eisen gesteld worden aan bouwblok en specifieke activiteiten, bv wat kan en mag wat betreft multifunctionele landbouw. Dergelijke eisen zijn dan strenger dan wat landelijk vastgelegd is. De provincie zou kunnen 'bemiddelen' tussen ondernemers met vernieuwende ideeën op het gebied van veehouderijconcepten met dierenwelzijn als belangrijke invalshoek en gemeentes om kansen te creëren voor zulke vernieuwende concepten.

Het bevorderen van het kennisniveau van veehouders is een andere belangrijke factor. Netwerken van en cursussen voor veehouders op het gebied van dierenwelzijn en diergezondheid kunnen door de provincie worden gestimuleerd. Het gaat dan om verbeteren van het management op bedrijven en het introduceren van innovaties. Bij de implementatie van innovatieve maatregelen is vaak aanpassing van bestaande bouw- en milieuvergunning aan de orde. In dat geval is gezamenlijk leren van vergunningverleners op gemeentelijk niveau en veehouders hoe dergelijke aanpassingen op efficiënte wijze door te voeren een belangrijke ingang. De provincie zou dergelijke leertrajecten kunnen stimuleren.

Noord-Holland wordt gekenmerkt door een weidelandschap, waarin de dieren zichtbaar zijn. Een aandachtspunt voor alle dieren met weidegang (schapen, runderen en paarden) is schaduw en beschutting in het open landschap. In het landschap en bij weidevogelbeheer passende voorzieningen, die dieren in ieder geval van beschutting kunnen voorzien, zouden door de provincie gestimuleerd kunnen worden.

De manier waarop dieren worden gehouden is geoptimaliseerd rond arbeid, bedrijfseconomie en meer recent milieu. Binnen dergelijke systemen is zeker verbetering van dierenwelzijn mogelijk. Dat blijven echter aanpassingen binnen bestaande systemen. Voor een radicale sprong wat betreft dierenwelzijn is systeeminnovatie noodzakelijk, een verandering die soms verder gaat dan alleen de stal en de inrichting daarvan. Er wordt momenteel door onderzoek, veehouders en ketenpartijen gewerkt aan de ontwikkeling van andere systemen van veehouderij. Om te zorgen, dat deze in de praktijk tot stand komen, is testen op een proefbedrijf onvoldoende. Pas als in samenwerking met veehouders en ketenpartijen daadwerkelijk in de praktijk geëxperimenteerd en doorontwikkeld wordt, komt een systeem tot wasdom. Het blijkt dat nu te veel ideeën voor nieuwe systemen blijven steken in het planstadium. Dit wordt veroorzaakt door problemen rond vergunningverlening voor nieuwe systemen, gebrek aan risicokapitaal en/of gebrek aan inbedding in een keten om tot verwaarding van het nieuwe productiesysteem te komen. Dit ondanks de subsidieregelingen, die LNV heeft ingesteld om innovaties die dierenwelzijn bevorderen te stimuleren.

De problemen met implementeren van nieuwe systemen worden in de innovatiewetenschappen wel aangeduid als de 'valley of death': perspectiefvolle systemen komen niet tot implementatie, omdat een dergelijke vernieuwing niet past bij bestaande regelgeving en instituties. De provincie zou een sector kunnen 'adopter' om uit deze impasse te komen.

Gegeven de welzijnsproblemen en het belang voor Noord-Holland is een focus op melkvee voor zulke praktijkexperimenten te verkiezen. Benodigheden, waarin de provincie kan voorzien, zijn oplossingen voor

vergunningstrajecten, omdat juist voor nieuwe systemen vergunningverlening een voor alle partijen lastig traject is.

Een vangnet voor eventuele mislukkingen is een ander belangrijk hulpmiddel, omdat veehouders wel normale investeringslasten kunnen dragen, maar niet het risico op een onverhoopte mislukking in het systeem. En continue aandacht in het gehele traject voor gezamenlijk (overheid en ondernemers) leren is een derde item waar de provincie een belangrijke rol kan spelen.

Noord-Holland is belangrijk op het gebied van de schapenhouderij. In de schapenhouderij is de huisvesting niet zo zeer beperkend, maar is op het gebied van dierenwelzijn wel het nodige te winnen door stimuleren van kennisuitwisseling.

De visteelt staat aan het begin van de ontwikkeling van houderijsystemen. Het verdient aanbeveling bij de ontwikkeling van die sector van het begin af aan te leren van de andere veehouderijtakken. Gegeven de al aanwezige kennisinfrastructuur op het gebied van aquacultuur zou Noord-Holland zich met een kenniscentrum, waarbij alle aspecten van visteelt, dus inclusief welzijn en gezondheid, integraal benaderd worden, kunnen profileren.

Inhoudsopgave

Samenvatting en conclusie

Inhoudsopgave

1	Inleiding	1
1.1	Aanleiding	1
1.2	Afbakening	1
1.3	Bedrijfsmatige dierhouderij in Noord-Holland	1
1.4	Context en focus van de rapportage	2
1.5	Opbouw van de rapportage	2
2	Dierenwelzijn, vanuit welk perspectief, en hoe te verbeteren?	3
2.1	Definitie dierenwelzijn	3
2.2	Uitgangspunten bij discussies over dierenwelzijn	3
2.3	Hoe kan dierenwelzijn verbeterd worden	4
3	Beleid op het gebied van dierenwelzijn	6
3.1	Nationaal en internationaal beleid op het gebied van dierenwelzijn	6
3.2	Mogelijkheden voor provinciaal beleid in het algemeen	7
3.3	Dierenwelzijn in overige provincies	7
4	Belemmeringen in de voortgang van dierenwelzijn bij landbouwhuisdieren en kansen die belemmeringen weg te nemen	9
5	Uitwerking voor een aantal sectoren	11
5.1	Schapenhouderij	11
5.1.1	Schapen en welzijn/ongerief	11
5.1.2	Mogelijke aanpak ter bevordering van welzijn bij schapen in Noord-Holland	11
5.2	Melkveehouderij	12
5.2.1	Melkvee en welzijn/ongerief	12
5.2.2	Mogelijke aanpak ter bevordering van welzijn bij melkvee in Noord-Holland	12
5.3	Visteelt	13
5.3.1	Kweekvis en welzijn/ongerief	13
5.3.2	Mogelijke aanpak ter bevordering van welzijn bij kweekvis in Noord-Holland	14
5.4	Paardenhouderij	14
5.4.1	Paarden en welzijn/ongerief	14
5.4.2	Mogelijke aanpak ter bevordering van welzijn bij paarden in Noord-Holland	14
6	Conclusies	15

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Provincie Noord-Holland heeft in haar agenda Landbouw en visserij 2008-2011 belangrijke accenten gezet bij dierenwelzijn in het provinciale beleid voor de verduurzaming van de landbouw en visserij. Met name op die punten waar de provincie een actief beleid heeft zoals de veehouderij en aquacultuur. Dierenwelzijn is echter niet specifiek een provinciaal mandaat; dierenwelzijn is onderwerp van nationale en internationale regelgeving. De Commissie WAMEN van Provinciale Staten Noord-Holland heeft daarom Gedeputeerde Staten verzocht aan te geven hoe specifiek voor de Noord-Hollandse situatie aan dierenwelzijn kan worden gewerkt. Provincie Noord-Holland heeft ASG Veehouderij BV gevraagd daartoe een analyse op te stellen, opdat Provincie Noord-Holland de eigen rol op het gebied van dierenwelzijn scherper kan formuleren, om vervolgens keuzes te maken voor specifieke acties.

1.2 Afbakening

Deze notitie is gericht op welzijn van dieren gehouden voor landbouwkundige (economische) doeleinden, inclusief kweekvis. Gezelschapsdieren en wilde fauna vallen buiten het bereik van deze notitie. Gegeven het nauwelijks te maken onderscheid tussen zuiver commercieel en zuiver hobbymatig gehouden landbouwhuisdieren, wordt wel aandacht besteed aan hobbymatig gehouden landbouwhuisdieren.

Paarden vormen een lastig te plaatsen categorie: paarden gehouden bij bedrijfsmatige maneges, pensionstallen of fokkerijen vallen onder de landbouwhuisdieren; paarden gehouden door particulieren niet. Gegeven het groeiend belang van de professionele en de recreatieve paardenhouderij en de welzijnsproblemen bij paarden, worden paarden in de analyse betrokken.

De notitie is gericht op generieke aspecten en niet op individuele projecten die momenteel in Noord-Holland aan de orde zijn, zoals agroproductielocaties voor varkens, pluimvee en melkvee.

1.3 Bedrijfsmatige dierhouderij in Noord-Holland

De aantallen dieren en bedrijven in Noord-Holland worden jaarlijks via de landbouwtelling beschreven. De cijfers over 2008 (CBS) geven de volgende aantallen:

	Aantal dieren (x 1000)	% Nederland	Aantal bedrijven	% Nederland
Melkkoeien	140	5,2	1451	5,4
Vleeskoeien	17	1,4	552	4,3
Schape	198	16,3	1631	9,8
Geiten	12	3,3	334	8,0
Paarden	11	7,3	913	5,7
Varkens	23	0,2	50	0,6
Leghennen	285	0,6	39	2,7
Vleeskuikens	968	2,2	20	2,9
Ouderdieren	90	1,2	3	0,9
Grasland (ha)	55790	5,6		

Noord-Holland heeft een relatief groot aandeel schape. In andere veehouderijsectoren neemt Noord-Holland een bescheiden plaats in. Het aantal runderen in Noord-Holland stijgt licht, met name het aantal melkkoeien is over de jaren 2006, 2007 en 2008 licht toegenomen. Het aantal schape was in 2008 ca 10% lager dan in 2007. De gevolgen van de blauwtonginfectie in 2007 en de beperkingen, die dat voor export van schape gaf, hebben daar zeker een rol in gespeeld. Het aantal paarden en pony's stijgt sterk (ca 15% per jaar in de afgelopen 3 jaar), waarbij de aantekening moet worden gemaakt, dat alleen de paarden op landbouwbedrijven in de statistieken staan, niet de paarden bij particulieren, die niet aan de landbouwtelling hoeven mee te doen. Pluimvee en varkens zijn qua aantallen min of meer stabiel. De aantallen bedrijven met melkvee nemen af, die met paarden toe, terwijl de overige aantallen bedrijven stabiel in de afgelopen drie jaar stabiel zijn. Net als in de rest van Nederland is er

ook in Noord-Holland een voortschrijdende schaalvergroting en een toename van het aantal dieren per bedrijf. De algemene verwachting is dat de melkveestapel in Nederland en in Noord-Holland zal uitbreiden door de verruiming van de melkquota.

Over kweekvis zijn nog geen statistieken beschikbaar. Momenteel zijn er enkele (ca 3) viskweekbedrijven opgestart.

1.4 Context en focus van de rapportage

Behalve economisch is de dierhouderij, vooral die van schapen en runderen, in Noord-Holland van groot belang voor het huidige landschap. Het klassieke Noord-Hollandse polderlandschap, met sloten als kavelscheiding, is ook geschikt voor paardenhouderij.

Noord-Holland beschikt over zuivelfabrieken en zelfzuivelaars; daarnaast zijn slachterijen voor runderen, schapen en pluimvee aanwezig, zodat in principe ook de verwerking van de dierlijke productie in Noord-Holland plaats kan vinden.

Wat betreft vis en visverwerking heeft Noord-Holland een uitgebreide traditie en infrastructuur, zodat het inpassen van visteelt in de keten goed mogelijk is.

De meeste bedrijven met rundvee of schapen zijn grondgebonden. De mest, die zij produceren, wordt gebruikt op het eigen bedrijf voor voederwinning of afgezet in de akkerbouw. De beperkte aantallen pluimvee- en varkensbedrijven kunnen hun mest in het algemeen goed afzetten in de ook ruimschoots aanwezige akkerbouw in Noord-Holland. Pluimvee en varkens worden in Noord-Holland in de meeste gevallen als neventak op akkerbouwbedrijven gehouden. Enige vraag naar uitbreidingsmogelijkheden in varkens- en pluimveehouderij lijkt reëel.

Gegeven aantallen, economisch belang en belang voor het landschap ligt het voor de hand dat Noord-Holland een focus legt op de melkveehouderij, de schapenteelt en mogelijk de paardenhouderij. Omdat de mogelijkheden tot vangst van wilde vis afnemen en de keten prominent aanwezig is, past de ontwikkeling van visteelt in Noord-Holland.

1.5 Opbouw van de rapportage

In de rapportage wordt allereerst een beschouwing gegeven hoe dierenwelzijn gedefinieerd en besproken kan worden en hoe verbeteringen in dierenwelzijn inhoudelijk tot stand kunnen komen (hoofdstuk 2).

Vervolgens wordt internationaal, nationaal en regionaal beleid op het gebied van dierenwelzijn beschreven en wat de positie van de provincie daarin is. Tevens wordt aangegeven wat momenteel in andere provincies op het gebied van dierenwelzijn speelt (hoofdstuk 3).

In hoofdstuk 4 worden enkele generieke oplossingsrichtingen beschreven. Vervolgens wordt in hoofdstuk 5 voor elk van de gekozen sectoren specifiek aangegeven welke rol de provincie Noord-Holland kan spelen om het dierenwelzijn te bevorderen.

2 Dierenwelzijn, vanuit welk perspectief, en hoe te verbeteren?

2.1 Definitie dierenwelzijn

Er zijn veel definities van dierenwelzijn. De Nederlandse overheid geeft in de Nota Dierenwelzijn (oktober 2007) aan, dat dierenwelzijn benaderd wordt vanuit het perspectief van het dier. Voor alle dieren moeten de zgn. 5 vrijheden gewaarborgd zijn, zoals gedefinieerd door de Commissie Brambell¹. Als dat het geval is, is het dier in evenwicht met zijn omgeving, feitelijk het onderliggend doel van dierenwelzijnsbeleid. Het gaat er dan om, dat de omgeving aangepast wordt aan het dier en niet andersom het dier aan de (houderij)omgeving.

In de praktijk blijken de 5 vrijheden lastig te operationaliseren. In het Europese onderzoekprogramma Welfare Quality® is daarom een reeks van indicatoren geformuleerd, die eenvoudiger te gebruiken zijn om aan dieren zelf de mate van welzijn (of het ontbreken daarvan) te bepalen. Het gaat dan om vier hoofdcategorieën, met in totaal 12 sub-categorieën:

Gedrag

- Soorteigen (natuurlijk) gedrag en gedragsproblemen
- Sociaal gedrag
- Algehele angst
- Angst voor mensen

Gezondheid

- Ziekte
- Verwondingen
- Ingrepen

Comfort

- Rust- en ligcomfort
- Bewegingsgemak
- Thermisch comfort

Voeding en drinken

- Voeding
- Vochtverstrekking

De '5 vrijheden' zijn in deze reeks terug te vinden.

Voor elk van bovengenoemde categorieën kan voor een bepaalde diersoort/sector in beeld gebracht worden in welke mate sprake is van afwijkingen. Met deze kwantificering kan een vergelijking gemaakt worden tussen houderijsystemen en/of in de tijd, maar een keuze over waar op de schaal de grens tussen voldoende of onvoldoende ligt, is dan nog niet gemaakt.

2.2 Uitgangspunten bij discussies over dierenwelzijn

Bij discussies over dierenwelzijn is het van belang goede afspraken te maken wat het uitgangspunt is: de dierwetenschappelijke benadering gaat uit van kennis over en metingen aan het dier. In het debat blijkt vaak, dat mensen meningen hebben over wat dieren toekomst of nodig hebben, die op andere dan zuiver dierwetenschappelijke argumenten zijn gebaseerd. Dat kan zijn op grond van ethische principes, esthetische opvattingen, opvattingen over natuurlijkheid etc. Daarnaast speelt beeldvorming een rol. De kennis van burgers en consumenten over de veehouderij anno nu is beperkt, waardoor incidenten snel tot emotionele discussies kunnen leiden. Aangezien het debat tussen mensen wordt gevoerd, kan niet gesteld worden dat het ene of het andere uitgangspunt 'beter' of 'slechter' is. Wel is het zo, dat als de ene gesprekspartner uitgaat van het dierwetenschappelijke perspectief en de andere van de bredere opvattingen over hoe mensen met dieren om mogen gaan, het debat veelal vruchteloos is en alleen leidt tot verharding van standpunten, niet tot mogelijke oplossingen.

¹ Vrij van honger, dorst of onjuiste voeding

Vrij van thermaal en fysiek ongerief

Vrij van pijn, verwonding of ziekte

Vrij van angst en chronische stress

Vrij om soorteigen gedrag te uiten.

Een ander belangrijk vertrekpunt voor discussies over mogelijke oplossingen van welzijnsproblemen is of het gaat om oplossingen binnen de context van de huidige veehouderij, of dat het gaat om radicale veranderingen in het totale systeem van dierlijke productie.

Enkele voorbeelden: Vanuit dierwetenschappelijk perspectief is het welzijn van eendagshaantjes, als ze op een voorgeschreven wijze gedood worden, niet in het geding. Echter, vanuit ethische perspectieven is de vraag gerechtvaardigd of mensen op zo'n wijze met dieren om mogen gaan. Ook de discussie over pelsdieren kent meer aspecten: gaat het om het welzijn van de dieren, of gaat het om de ethische aanvaardbaarheid van het houden van dieren voor hun huid en niet voor hun vlees. Een derde voorbeeld is de discussie over het houden van dieren in grotere eenheden, met in plaats van één of twee verzorgers, een groter aantal verzorgers per locatie. (Gebrek aan) welzijn in dergelijke 'megabedrijven' wordt wel als argument genoemd, terwijl dat niet in het geding hoeft te zijn. De grootte van een bedrijf heeft geen directe relatie met de kwaliteit en de attitude van de verzorgers, terwijl die essentieel zijn voor dierenwelzijn. Op grote bedrijven is daarnaast in principe meer investeringsruimte voor maatregelen, die het welzijn van de dieren ten goede komen. Evenzo is er geen garantie dat op biologische of kleinschalige bedrijven het welzijn van de dieren in alle gevallen beter is dan op conventionele, gemiddelde of grote bedrijven.

Het gebruiken van automatisering en robotisering leidt soms tot discussie over wenselijkheid van dergelijke aanpassingen/aanvullingen op menselijke arbeid en waarnemingen. Gaat het er om, dat moderne technologie een bruikbaar hulpmiddel levert waarmee de houderij van dieren voor dier en mens kan worden geoptimaliseerd, of wordt, door het gebruik van technologie het dier geïnstrumentaliseerd, tot 'ding' gemaakt. De melkrobot en de voederautomaat zijn voorbeelden van technologie, die het welzijn van dieren bevorderen, maar die ook het houden van dieren in grotere aantallen per verzorger mogelijk maken. De huidige sensortechnologie in samenhang met ICT maakt het mogelijk fysiologische functies van dieren automatisch te monitoren en kan daarmee een goede aanvulling zijn op menselijk waarnemingsvermogen. Dergelijke toepassingen passen echter minder bij een ambachtelijke, kleinschalige veehouderij.

Zichtbaarheid van dieren voor burgers in het landschap of in de stal geeft geen directe verbetering van dierenwelzijn, maar kan wel de bewustwording en kennis bij consumenten over dieren en dierlijke producten bevorderen.

Meer nog betrokken op milieuaspecten, is de discussie over de totale omvang van productie op regioniveau, of te wel: op welk niveau sluit de kringloop. In Nederland wordt over dierhouderij soms gesteld, dat het niet aangaat juist vanuit Nederland een grote export van dierlijke producten te hebben. Echter, elke regio moet ergens inkomsten mee genereren om goederen of diensten, die in die regio niet of te weinig geproduceerd worden, aan te kunnen kopen. Veel gebieden in Nederland zijn behoorlijk succesvol geweest met het genereren van inkomsten uit dierlijke productie. Eventuele schadelijke effecten daarvan moeten natuurlijk niet zonder meer op die regio of elders afgewenteld worden. Zeker wat betreft dierenwelzijn verschuift elders in de wereld produceren het probleem, o.a. vanwege minder controle op het productieproces.

Als gekozen wordt voor het brede perspectief over hoe mensen met dieren om mogen gaan, moeten ook alle aspecten in de discussie betrokken worden. Het debat gaat dan niet alleen over dierenwelzijn, maar ook over milieueffecten hier en elders, over verdienmodellen, werkgelegenheid, sociale omstandigheden etc.

2.3 Hoe kan dierenwelzijn verbeterd worden

Het feit, dat er discussie is over dierenwelzijn, betekent dat de algehele perceptie is, dat dierenwelzijn onvoldoende is. In het algemeen zijn er twee redenen waarom het mis kan gaan met dierenwelzijn:

- Er is sprake van een belangentegenstelling
- Er is onvoldoende kennis, hetzij generiek (dus meer onderzoek vereist), hetzij bij de betrokken dierhouder (meer kennisverspreiding vereist)

Kennisontwikkeling en kennisverspreiding zijn belangrijke beleidsinstrumenten, waar de nationale overheid (LNV) veel in investeert. Naast de programma's van LNV (zie bijvoorbeeld www.kennisonline.nl) heeft ook NWO een groot onderzoekprogramma gericht op fundamentele en toegepaste aspecten van dierenwelzijn. In alle onderzoek gaat het niet alleen om dierwetenschappelijke kennis, maar ook om de wijze waarop burgers en consumenten met dierenwelzijn omgaan.

Belangentegenstelling treedt op, bijvoorbeeld doordat in de huidige houderijsystemen milieumaatregelen en diergezondheid (voedselveiligheid) op het eerste gezicht strijdig zijn met dierenwelzijn, of dat meer dierenwelzijn een verhoging van de kostprijs betekent, die vooralsnog niet eenvoudig via de markt terug is te verdienen.

Milieu en dierenwelzijn lijken strijdig, omdat welzijnsbevorderende maatregelen, als bijvoorbeeld meer bewegingsvrijheid en strooisel voor de dieren, samen lijken te gaan met meer emissie van ammoniak en fijnstof. Buitenuitloop en strooisel zijn beide risico's voor diergezondheid en volksgezondheid, terwijl beide bevorderlijk *kunnen* zijn voor dierenwelzijn. Verbeteren van dierenwelzijn in bestaande houderijsystemen blijkt dan ook vaak lastig. In een aantal gevallen is dat op te lossen met maatwerk per bedrijf. Dat kan vaak gestimuleerd worden in netwerken van veehouders, die dan tot specifieke aanpassingen komen.

Een andere oplossingsrichting is het ontwerpen van geheel nieuwe houderijsystemen. In dergelijke ontwerptrajecten is sprake van samenwerking tussen onderzoek, veehouders en andere ketenpartijen. Daarbij worden methodes uit de ontwerpleer benut om schijnbare tegenstellingen tussen verschillende belangen te vermijden. Voorbeelden zijn, analoog aan de energieproducerende kas, een energieproducerende veehouderij, die ook dierlijke producten levert, focus op marge in plaats van op kostprijs en focus op multifunctioneel in plaats van monofunctioneel. Om innovatieve systemen in de praktijk te implementeren en door te ontwikkelen is directe betrokkenheid van veehouders essentieel (praktijkexperimenten). LNV stimuleert momenteel dergelijke integrale ontwerptrajecten voor diverse diersoorten, waarbij implementatie in de praktijk op korte termijn aan de orde is. Het blijkt dat zulke praktijkexperimenten goed ingebed moeten worden in regionaal beleid. Immers, voor nieuwe systemen bestaan meestal geen meetwaardes op grond waarvan eenvoudig vergunningen aangevraagd kunnen worden.

Belangentegenstelling is er ook in het 'verdienmodel' dat ten grondslag ligt aan de houderij van landbouwhuisdieren. Dierenwelzijn kan, maar hoeft niet in alle gevallen, gepaard gaan met een hogere kostprijs. Een hogere kostprijs moet terugverdiend worden uit hogere opbrengsten en die hogere opbrengsten betekenen doorgaans dat de meerkosten aan de consument doorberekend worden. Verdeling van de marges in de hele keten is dan een belangrijk aandachtspunt. De consument is onderdeel van de gehele keten en de bereidheid bij consumenten een eventueel noodzakelijke meerprijs voor meer dierenwelzijn te betalen is essentieel. In de discussie over dierenwelzijn mag bewustwording van de consument over en betrokkenheid van de consument bij dierenwelzijn niet buiten beschouwing blijven.

Kortom, kansen voor meer dierenwelzijn worden gecreëerd door in goede samenhang in te zetten op drie sporen:

- Stimuleren van kennisontwikkeling en verspreiding bijvoorbeeld in lerende netwerken
- Letterlijk ruimte maken voor praktijkexperimenten met nieuwe houderijsystemen
- Betrekken van de consument.

In deze drie sporen zijn er kansen dierenwelzijn in strikte zin te bevorderen, maar ook een bijdrage te leveren aan verduurzaming van de veehouderij in de volle breedte.

3 Beleid op het gebied van dierenwelzijn.

3.1 Nationaal en internationaal beleid op het gebied van dierenwelzijn

Beleid op het gebied van dierenwelzijn (en diergezondheid) wordt gemaakt op EU-niveau en op nationaal niveau. Voor diverse diersoorten, gehouden voor voedselproductie, zijn er Europese richtlijnen voor huisvesting en verzorging. Dergelijke richtlijnen zijn minimumeisen. Nationaal beleid mag strikter zijn dan het Europese beleid. In 2006 heeft de Europese Commissie het Actieplan Dierenwelzijn 2006-2010 uitgebracht. Dit Actieplan beschrijft het Europese beleid op het gebied van dierenwelzijn voor de komende jaren meer in detail en geeft aan, dat dierenwelzijn een speerpunt is in Europees beleid. Kernpunten zijn actieve aandacht voor dierenwelzijn, het ontwikkelen van indicatoren voor dierenwelzijn en het ontwikkelen van gevalideerde houderijsystemen met een hoger welzijnsniveau dan de Europese standaard. Op de website <http://www.europa-nu.nl/9353000/1/j9vvh6nf08temv0/vh9be0fwmia> is het actieplan en de (positieve) reactie van de Nederlandse overheid daarop te vinden. Het is de bedoeling dat op EU-niveau voor alle gehouden diersoorten minimumeisen voor huisvesting en verzorging worden vastgelegd.

Het nationale beleid op het gebied van dierenwelzijn is beschreven in de Nota Dierenwelzijn (NDW), die in oktober 2007 aan de Tweede Kamer is aangeboden. Deze Nota Dierenwelzijn kan niet los gezien worden van de tegelijkertijd aan de Tweede Kamer aangeboden Nationale Agenda Diergezondheid (NAD). Immers, gezondheid is een essentieel onderdeel van dierenwelzijn. De NDW en NAD zijn afgestemd met EU-beleid.

De voortgang wat betreft beide stukken wordt jaarlijks, te beginnen februari 2009, aan de Tweede Kamer gerapporteerd. Basis voor de NDW en de NAD is de kabinetsdoelstelling:

In 2011 worden landbouwhuisdieren en gezelschapsdieren beter behandeld en moet 5% van de stallen integraal duurzaam en diervriendelijk zijn, waarbij voldaan wordt aan dierenwelzijns-eisen die verder gaan dan de huidige wettelijke eisen.

De inzet van LNV is, dat de samenleving de komende jaren meer inzicht krijgt in en respect ontwikkelt voor het natuurlijk gedrag en de daaraan gerelateerde behoeften van dieren in hun omgeving. Zij past haar omgang met en de wijze van houden van dieren daar op aan, inclusief het aankoopgedrag van dieren en dierlijke producten. De Nederlandse samenleving zal qua dierenwelzijn in de Europese voorhoede opereren. Tijdshorizon voor dit traject is 15 jaar, gerekend vanaf 2007.

De Nota Dierenwelzijn en de Nationale Agenda Diergezondheid kunnen worden gezien als het operationaliseren van bovengenoemde kabinetsdoelstelling.

De lange termijn doelstellingen, als weergegeven in de Nota Dierenwelzijn, zijn:

1. Het perspectief van het dier is leidend bij de inrichting van stallen en de bedrijfsvoering, zonder dat andere aspecten als economie, milieu, diergezondheid, voedselveiligheid en arbeidsomstandigheden uit het oog worden verloren.
2. Gehouden dieren kunnen behoeften, voortvloeiend uit hun natuurlijk² gedrag, uiten en krijgen daglicht, hebben voldoende ruimte en ondergaan geen fysieke ingrepen als gevolg van de wijze van houden.
3. Gehouden dieren zijn in principe zichtbaar voor burgers, ofwel in het landschap, ofwel op het bedrijf.
4. Houders van hobby- en gezelschapsdieren beschikken over voldoende kennis, informatie en ondersteuning om hun verantwoordelijkheden te nemen bij de aankoop, huisvesting en verzorging van de dieren en handelen hiernaar.
5. Consumenten beschikken over voldoende kennis informatie en ondersteuning om in redelijkheid een afweging te kunnen maken bij hun aankoop van dierlijke producten wat dierenwelzijn betreft.

De Nationale Agenda Diergezondheid is gebaseerd op de volgende strategische doelen:

1. Diergezondheidszorg voor alle dieren, zowel hobbymatig als commercieel gehouden, als gezelschapsdieren en wilde dieren
2. Differentiatie naar en maatwerk voor de verschillende categorieën dieren
3. Preventie van ziekten als speerpunt
4. Beleid gebaseerd op risicoanalyse
5. Verenigen van de Europese harmonisatie van de financiering van het bestrijden van dierziekten en het doorbelasten van de kosten van bestrijding aan de houders van dieren
6. Meer samenwerking tussen overheid en maatschappelijke organisaties

² Natuurlijk gedrag heeft niet betrekking op gedrag dat in de natuur vertoond wordt, maar op gedrag, dat zodanig 'ingebakken' is in de betrokken diersoort, dat verhinderen van dat gedrag leidt tot frustratie en (chronische) stress. Voorbeelden zijn sociaal gedrag bij vrijwel alle huisdieren, scharrelen en stofbaden bij kippen, foerageren en wroeten bij varkens.

Om de doelen te realiseren heeft de nationale overheid stimulerende, faciliterende en repressieve middelen. Ook op EU-niveau kan die drieslag herkend worden. Er zijn nationale en Europese subsidieregelingen, waarin bevordering van dierenwelzijn een belangrijke voorwaarde is, er zijn middelen op nationaal en Europees niveau voor onderzoek, onderwijs en kennisoverdracht op het gebied van dierenwelzijn en er is voor een aantal diersoorten (bv varkens, pluimvee) en activiteiten (transport, doden en slachten) bindende regelgeving op EU-niveau, die nationaal is geïmplementeerd.

De nationale subsidieregelingen zijn vooral gericht op ondernemers (waaronder veehouders). Het gaat dan om subsidies (o.a. Innovatieregeling, Demoregeling, Regeling investering welzijnsvriendelijke stallen) en fiscale maatregelen (MIA/VAMIL) voor investeringen in gebouwen en inrichting, subsidies voor innovatietrajecten, voor demonstratieprojecten en voor netwerken. In alle gevallen moet inzichtelijk gemaakt worden hoe het project bijdraagt aan dierenwelzijn of diergezondheid. De fiscale maatregelen hangen samen met de Maatlat Duurzame Veehouderij, een aantal beproefde, bovenwettelijke maatregelen met effect op milieu of dierenwelzijn. Er bestaat al enige tijd een maatlat voor de varkens- en de pluimveehouderij. Voor de melkveehouderij is die recent opgesteld en voor visteelt is een maatlat in voorbereiding.

De regelingen en hun openstelling zijn te vinden op www.hetInvloket.nl.

3.2 Mogelijkheden voor provinciaal beleid in het algemeen

De provincie kan zeker beleid formuleren ten aanzien van dierenwelzijn. Het is echter niet mogelijk provinciaal (of lokaal) hogere eisen aan dierenwelzijn dan vastgelegd in nationaal beleid, af te dwingen via repressief beleid. Op het gebied van ruimtelijke ordening en milieu hebben provincies en gemeenten wel het mandaat om specifiek beleid te maken en daarin striktere regels te stellen dan nationaal aan de orde is. Overwogen kan worden via 'package deals' zwakke waarden als dierenwelzijn uit te ruilen tegen sterke waarden als grootte van het bouwblok of mogelijkheden tot verbreding. Het gaat dan wel om covenant-achtige constructies, die goed vertrouwen tussen partijen vereisen. De 'rood voor groen' regelingen, die de zwakke waarde 'natuur' te bevorderen, lijken hier enigszins op, maar kunnen gepaard gaan met onteigeningsconstructies, die juridisch wel hard zijn. Samenwerking tussen provincie en gemeenten is dan noodzakelijk.

Naast maatregelen via het ruimtelijk ordeningsspoor heeft de provincie mogelijkheden via direct faciliteren en stimuleren van een diervriendelijke dierhouderij. Provincie Noord-Holland heeft stimuleringsbeleid voor de biologische landbouw (plantaardig en dierlijk). De ervaringen kunnen heel goed benut worden voor het stimuleren van dierenwelzijn, waarbij overigens in acht genomen moet worden dat 'biologisch' niet per definitie diervriendelijker is dan niet-biologische systemen.

De Europese programma's op het terrein van plattelandsontwikkeling (POP) en specifiek de invulling daarvan in Nederland POP2 (2007-2013) biedt nadrukkelijk ruimte voor stimulering van dierenwelzijn, als onderdeel van een duurzame productie (As 1, voldoen aan maatschappelijke randvoorwaarden). Het gaat dan zowel om opleiding en voorlichting, verhogen van toegevoegde waarde, innovatie en samenwerking bij de ontwikkeling van nieuwe producten, etc. Dit grote pakket aan regelingen wordt uitgevoerd door LNV, via de regeling voor Landbouwsubsidies.

De besteding van het geld uit het Investeringsbudget Landelijk Gebied vallen onder verantwoordelijkheid van de provincie. Verduurzaming van de veehouderij en daarbinnen het bevorderen van dierenwelzijn zijn nu geen expliciete doelen, maar passen wel binnen de kaders van dit investeringsbudget.

3.3 Dierenwelzijn in overige provincies

Door de maatschappelijke discussies over dierenwelzijn in relatie tot de schaalvergroting in de landbouw en het faunabeheer, is in diverse provincies het belang van dierenwelzijnsbeleid aan de orde gesteld. Dit heeft er in de Provincie Utrecht toe geleid dat een van de gedeputeerde specifiek verantwoordelijk is voor de portefeuille dierenwelzijn. Overigens richt Utrecht zich meer op wilde fauna en (negatieve) milieuaspecten van veehouderij, dan specifiek op welzijn voor alle dieren.

De provincies Groningen en Flevoland hebben beperkingen gesteld aan het bouwblok voor agrarische bedrijven. Op deze wijze trachten zij via het omgevingsplan beperkingen te stellen aan de omvang van veehouderijbedrijven. In de pers wordt dit beleidsbesluit en ook discussies over de wenselijkheid van grotere veebedrijven soms als 'welzijnsdiscussie' benoemd, alhoewel het accent in de discussie steeds meer verschuift naar risico's voor humane gezondheid. Overigens, schaalvergroting en vooral het verdwijnen van bedrijven van gemiddelde grootte, is een proces dat al vanaf de jaren vijftig gaande is.

In de zgn. reconstructieprovincies (Noord Brabant, Limburg, Gelderland, Overijssel en Utrecht) is een ruimtelijke indeling gemaakt naar gebieden waar veehouderij moet extensiveren, waar veehouderij verweven is met andere activiteiten en waar ruimte is voor ontwikkeling van veehouderij de zg. Landbouw Ontwikkelings Gebieden (LOG's). De discussie over de (on)wenselijkheid voor grotere veehouderijbedrijven speelt met name in die LOG's (http://www.mnp.nl/nl/themasites/monitornotarumte/indicatoren/waterengroeneruimte/indicatoren/intensieve_veehouderij/reconstructiebeleid.html).

In enkele provincies is de provincie participant in regionale kenniscentra op het gebied van veehouderij (Dairy Valley in Friesland, Kenniscentrum Zuid in Noord Brabant). De kenniscentra hebben duurzame ontwikkeling en daarmee dierenwelzijn, als speerpunt.

4 Belemmeringen in de voortgang van dierenwelzijn bij landbouwhuisdieren en kansen die belemmeringen weg te nemen

Welzijnsproblemen komen in veel gevallen voort uit problemen met het houderijsysteem van de dieren dat veel te maken heeft met huisvesting (stallen): te krap, te glad, te weinig mogelijkheden voor sociale interactie, er is gebrek aan vluchtmogelijkheden voor dieren, die lager in de rangorde staan en er is te weinig afleiding. Vaak zijn ingrepen nodig om de dieren in het systeem te kunnen houden, bijvoorbeeld onthoornen van koeien en geiten, snavelkappen bij leghennen. Kortom: het dier en het systeem passen niet goed bij elkaar. De huidige huisvesting is vooral geoptimaliseerd op arbeidsaspecten, economische aspecten en iets recenter, milieuaspecten. Steeds was sprake van aanvullingen op bestaande systemen. Momenteel is nieuwbouw en aanpassing van stallen aan een uitgebreid vergunningenstelsel onderhevig, waarbij vanwege milieuaspecten (uitstoot van ammoniak en inmiddels ook fijnstof) de eisen steeds uitgebreider worden.

Nieuwe systemen moeten, voor ze een milieuvergunning krijgen, getoetst worden op milieuaspecten. De huidige regelgeving (toets op de Regeling Ammoniak en Veehouderij (RAV-toets) van VROM) vereist dat aan een aantal van dergelijke stallen (prototypes) daadwerkelijk gemeten wordt, alvorens een vergunning kan worden verleend. Het gevolg van deze regelgeving is, dat veehouders erg terughoudend zijn in het experimenteren met nieuwe stalsystemen of daar feitelijk niet aan kunnen beginnen.

Dierenwelzijn als waarde staat zelden op zichzelf. De meest bekende spanningsvelden rond dierenwelzijn zijn diergezondheid, voedselveiligheid, arbeidsomstandigheden, milieu en economie. Op dit moment ontbreekt het aan een model waarbinnen de verschillende belangen transparant tegen elkaar kunnen worden afgezet en gewogen. Een integraal afwegingskader is bedoeld als hulpmiddel om welzijn en andere maatschappelijke waarden te kunnen wegen in geval van meer ingrijpende koerswijzigingen.

De provincie kan deze ontwikkelingen volgen en toetsen, of deze volledig zijn voor de Noord-Hollandse situatie voor de oprichting van nieuwe bedrijven. Dit speelt dan vooral voor bedrijven die sterk afwijken van gangbare concepten qua inrichting en/of schaalgrootte. Een zwakke schakel is de juridische verankering.

Het probleem met de introductie van nieuwe systemen wordt groter als het nieuwe systeem ook een nieuw product oplevert, dat in een keten ingebed moet worden. Het organiseren van nieuwe ketens is een belangrijke succes- en faalfactor voor systemen met een beter dierenwelzijn.

Enkele voorbeelden uit sectoren die voor Noord-Holland momenteel minder belangrijk zijn: De Volwaard kip (een trager groeiende kip, die uitloop krijgt) is inmiddels een succesverhaal, maar nog wel een nichemarkt. Het traject tot het werkelijk in de markt zetten en dus dieren houden in een systeem met meer dierenwelzijn heeft ca. 10 jaar geduurd.

Bij nieuwe producten speelt etikettering een rol. Privaat is etikettering een goede mogelijkheid een product te promoten. Zie bijvoorbeeld het Beter Leven Keurmerk van de Dierenbescherming. Etikettering op grond van publieke regelgeving is momenteel sterk in discussie. Deze discussie wordt, gegeven het handelsbelang, gevoerd op EU-niveau.

Het huidige beleid van de provincie om regionaal retail, primaire en andere ketenpartijen bij elkaar te brengen om tot een onderscheidend product te komen, past bij de private initiatieven.

Overigens, zelfs als de markt vraag aanwezig is (bv scharreleieren in de 80-er jaren) kost het doorontwikkelen van een alternatief systeem, het daarmee leren werken en vaak ook het moeten benutten van andere types dieren, diverse jaren. Ook na meer dan 20 jaar blijven de resultaten ten aanzien van productie en gezondheid in scharrelsystemen achter bij die in batterijsystemen.

Ook de eerste introductie van groepshuisvesting voor zeugen (80-er jaren) was een mislukking, omdat de eerste versies van het systeem te veel problemen met managen en gezondheid van de varkens opleverden. Pas sinds ca. 10 jaar wordt weer in groepshuisvesting geïnvesteerd. In 2013 moeten conform EU-regelgeving alle dragende zeugen in groepen gehouden worden. In Nederland moet nog ca. 50% van de varkensplaatsen omschakelen. Daardoor zullen een fors aantal bedrijven stoppen en de bedrijven die doorgaan qua omvang vaak groeien. Soortgelijke effecten spelen bij het kooiverbod voor leghennen per 2011.

Systemen met meer vrijheid voor de dieren vereisen na de eerste prototypes nog een heel traject van praktijkrijp maken en een leertraject voor de betrokken veehouders hoe ze dergelijke systemen moeten 'managen'. Het blijkt dat nieuwe systemen pas echt tot wasdom komen op het moment dat er een zekere kritische massa ontstaat. Ontwerpen en testen van een systeem op een proefbedrijf is niet voldoende. Pas bij doorontwikkelen

door meer veehouders in verschillende specifieke omstandigheden tegelijkertijd, waarbij onderling leren en meeleren van ketenpartners (waaronder ook overheden) goed ingebed is, krijgt zo'n systeem kans te verankeren.

De problematiek rond ketenorganisatie en vergunningen weerhoudt veehouders veelal van vernieuwende stappen. Dit wordt versterkt als het nieuwe systeem forse investeringen vereist, zonder dat er vooraf garantie is dat het systeem ook naar verwachting gaat werken, inclusief de ketenorganisatie/vermarktning. Veehouderijbedrijven zijn in het algemeen relatief klein met beperkte financiële reserves. Zo'n omgeving lokt niet uit tot risicovolle experimenten.

Qua mogelijke oplossing kan een parallel getrokken worden met bijvoorbeeld milieusubsidies uit het verleden, die met voortschrijdende technologie en dus verminderd risico en beter rendement, omlaag konden. De provincie kan op soortgelijke wijze budgetten inzetten om de meerkosten en de risico's van nieuwe systemen met verbeterd dierenwelzijn voor een beperkte periode te compenseren, of zelfs alleen als vangnet te dienen als het echt niet lukt. Mits goed onderbouwd hoeft dit geen verwijten richting 'staatsteun' op te leveren.

Concepten waarin gezamenlijk leren (inclusief het omgaan met vergunningen) bij overheden en veehouders gefaciliteerd wordt en waarin onder strikte voorwaarden een vangnet aanwezig is bij risicovolle investeringen, zijn van groot belang voor het succesvol tot stand komen van nieuwe diervriendelijke systemen. Zulke systemen moeten overigens tegelijkertijd op aspecten als milieu, arbeidsomstandigheden en economie ook duurzaam zijn. Nationale subsidiekaders voorzien deels in deze behoefte, maar onvoldoende voor snelle voortgang. Deze nationale kaders richten zich vaak sterk op de financiering, terwijl er ook veel behoefte is aan ondersteuning op het gebied van vergunningen, regelgeving en ruimte voor een veehouder die durft te experimenteren.

De provincie kan een cruciale rol spelen in het bij elkaar brengen van initiatieven en het organiseren van het gesprek tussen lokale en nationale overheid enerzijds en ondernemers (primair bedrijf en keten) anderzijds. Pilots met houderijssystemen, die sterk afwijken van het gebruikelijke (bv in agroproductieparken gecombineerd met andere sectoren, of zeer grootschalige bedrijven) worden dan mogelijk.

Dergelijk beleid is voor een provincie niet nieuw, wel is het nieuw als het specifiek op dierenwelzijn wordt gericht. Het past ook perfect in de Uitvoeringsagenda van de Toekomstvisie Veehouderij van LNV.

5 Uitwerking voor een aantal sectoren

Traditioneel wordt Noord-Holland verbonden met schapen en met melkvee. Beide sectoren worden qua opties voor stimuleren van dierenwelzijn uitgewerkt.

Noord-Holland heeft ook een belangrijke keteninfrastructuur voor de visserij en met name bewerking en afzet van visserijproducten. De wildvang van vis staat onder druk en de mogelijkheden te komen tot duurzame visteelt lijken aantrekkelijk. De wijze waarop in de visteelt aandacht voor dierenwelzijn kan worden geïncorporeerd, wordt beschreven.

Schapen en melkvee worden geassocieerd met weiden en grasland. Een derde diergroep die veel gebruik maakt (of zou moeten maken) van grasland zijn de paarden. Noord-Holland heeft een aanzienlijk aantal paarden en een aantal maatregelen tav weidegang voor paarden komen op vergelijkbaar terrein als voor schapen en melkvee. In een korte paragraaf worden de opties voor de paardensector benoemd.

Noord-Holland heeft enkele varkens- en pluimveebedrijven, vaak als tweede tak op akkerbouwbedrijven, waardoor een gemengd bedrijf is ontstaan. Door de aanwezigheid van een pluimveeslachterij in Noord-Holland zijn er in principe goede mogelijkheden voor de productie van pluimveevlees en dus van vleeskuikenbedrijven. In dit hoofdstuk zijn de 'intensieve' sectoren niet verder uitgewerkt, omdat het in Noord-Holland bij die sectoren over specifieke projecten gaat en minder over een generieke aanpak. Praktijkexperimenten met nieuwe systemen in de varkens- en pluimveesector passen overigens prima in Noord-Holland. Qua netwerkpartners moet dan mogelijk breder dan alleen Noord-Holland gezocht worden.

5.1 Schapenhouderij

5.1.1 Schapen en welzijn/ongerief

De risico's op gebrek aan welzijn bij schapen zijn gering ten opzichte van diverse andere sectoren van landbouwhuisdieren.

Conform de rapportage over ongerief bij kleine sectoren³ worden bij schapen de grootste risico's op ongerief veroorzaakt door het grote scala aan ziekten waar schapen gevoelig zijn. Lammersterfte is daar ook een exponent van. Dergelijke ziekten leveren met name problemen op bij onervaren schapenhouders. Een belangrijke bron van ongerief wordt gevormd door parasitaire infecties, waarbij de resistentie van parasieten tegen toegelaten middelen een punt van grote zorg is.

Schapen worden doorgaans buiten gehouden en in een open landschap, met weinig tot geen schuilgelegenheid en schaduw. Het ontbreken van beide is een aandachtspunt.

5.1.2 Mogelijke aanpak ter bevordering van welzijn bij schapen in Noord-Holland

a. Kennis en voorlichting

Kennisbevordering, met name gericht op de kleinere bedrijven is essentieel ter bevordering van welzijn bij schapen. Netwerken van schapenhouders, ondersteund via web-applicaties en netwerkbegeleiders, lijken hiervoor een goede aanpak. Twee groeperingen zijn inmiddels actief: <http://www.levendehave.nl> dat zich vooral richt op de hobbymatige schapenhouders en <http://www.schapennet.com/> dat zich vooral richt op professionele schapenhouders. Uitbouwen met daadwerkelijke netwerkbegeleiding kan het rendement sterk verhogen. LNV heeft stimuleringsprogramma's voor netwerken van veehouders. De provincie kan deelname van schapenhouders in Noord-Holland stimuleren en/of het programma uitbreiden. De kennisbevordering zou zich kunnen richten op de preventie en behandeling van ziekten.

b. Schuilgelegenheid in het veld

Het voorzien in schuilgelegenheid en met name schaduwvoorziening is een aspect, dat in de netwerken opgenomen zou kunnen worden. Schaduwvoorziening speelt ook bij melkvee en paarden. Bij schuilgelegenheid (bouwwerken) is gemeentelijk beleid een belangrijke factor. Bij aanplanten van bomen of hagen speelt ook de invloed op natuurontwikkeling en weidevogelbeheer.

De provincie kan hier een rol spelen, door te stimuleren dat voorzieningen, passend in het Noord-Hollands landschap en afgestemd op in ieder geval weidevogelbeheer, ontwikkeld worden. Dat kan via organiseren van

³ ASG-rapport 160, Ongerief bij Konijnen, eenden, kalkoenen, schapen en geiten (2009)

overleg tussen gemeenten en bv ontwerpwedstrijden, maar ook groepen veehouders, over diersoorten heen, kunnen hier een belangrijke rol spelen door hun ervaringen uit te wisselen.

Interessant is te onderzoeken in hoeverre schapenhouders betrokken zijn bij agrarisch natuurbeheer en of bovengenoemde onderwerpen daar mee te verbinden zijn.

c. Specifiek project 'worpgruote scan'

Schapenhouders hebben de provincie ondersteuning gevraagd bij de introductie van een scan-apparaat, waarmee in een vroeg stadium de worpgruote kan worden vastgesteld. De ooien kunnen dan op grond van de resultaten 'gemanaged' worden, bijvoorbeeld in worpgruote groepen. Niet zo zeer het werken met het apparaat zelf, maar vooral hoe met de resultaten om te gaan bij het 'managen' van de ooien is belangrijk voor het terugdringen van complicaties bij de geboorte en lammer sterfte. Zo'n project, zeker als het uitwisselen en vastleggen van kennis en ervaring een belangrijk element is, past uitstekend in provinciaal dierenwelzijnsbeleid.

5.2 Melkveehouderij

5.2.1 Melkvee en welzijn/ongerief

Er zijn momenteel geen wettelijke eisen voor de huisvesting van melkvee. Wel bereidt LNV dergelijke eisen voor. Het is de bedoeling dat in 2009 een Algemene Maatregel van Bestuur met betrekking tot huisvesting van melkvee wordt opgesteld.

Bij melkvee liggen de oorzaken van ongerief vooral in de huisvesting⁴. De huidige ligboxenstallen zijn feitelijk aan het eind van hun levenscyclus. Gladde vloeren, te krappe ligboxen, gebrek aan schone ligplekken en te weinig vluchtmogelijkheden veroorzaken vooral bewegingsproblemen en mastitis. Klauw- en beengebreeken en mastitis komen te veel voor en veroorzaken aanzienlijk ongerief bij de runderen. In de huidige huisvesting en voor de veiligheid van veehouders en koeien onderling is onthoornen een standaard praktijk.

Tegelijkertijd biedt de huidige huisvesting weinig mogelijkheden de uitstoot van ammoniak en van methaan (als belangrijke broeikasgassen, geproduceerd door de melkveehouderij) in te perken. Daarmee neemt de noodzaak tot het ontwikkelen van nieuwe houderijsystemen toe. Problemen met ligboxenstallen, die onvoldoende zijn toegesneden op de behoeften van de koeien, kunnen enigszins verminderd worden door de koeien weidegang te geven. Echter weidegang lost de problemen van de huidige huisvesting wat betreft klauwgebreeken en mastitis zeker niet op.

In Noord-Holland is het percentage bedrijven met weidegang nog relatief hoog. De zuivelcoöperatie Cono uit Noord-Holland schat dat zij de melk van ruim een derde van de bedrijven uit Noord-Holland afnemen en dat van die bedrijven ca. 95% weidegang (> 100 dagen/jaar, > 5 uur/dag) toepast.

5.2.2 Mogelijke aanpak ter bevordering van welzijn bij melkvee in Noord-Holland

a. Kennis en voorlichting

Voor aanpak van de bestaande welzijnsproblemen op melkveebedrijven is verhoging van het kennisniveau essentieel. Gegeven de investeringsruimte en afschrijvingen zijn lang niet alle bedrijven op korte termijn in staat tot (ver)nieuwbouw. Toch is vaak met beperkte maatregelen verbetering van dierenwelzijn en diergezondheid mogelijk. Het blijkt dat studie (interview) groepen van melkveehouders dan een belangrijke factor zijn. In hun Caring Dairy programma (specifiek gericht op welzijn) is Cono erg actief in het opzetten van cursussen en studiebijeenkomsten. De Melkveeacademie organiseert dergelijke activiteiten landelijk, met nu nog relatief weinig deelname vanuit Noord-Holland.

De provincie kan dergelijke activiteiten verder stimuleren en verbreden naar alle melkveehouders. De huidige inspanningen van de provincie in het begeleiden en stimuleren van (nieuwe) ketens op het gebied van biologische en streekproducten sluiten daar uitstekend op aan.

b. Regelgeving, aanpassing bedrijfssystemen en innovatie

Een stap verder gaat het faciliteren van melkveehouders, die hun bedrijf aan willen passen, maar nog niet direct de stap naar een nieuw systeem kunnen of willen maken. Meer mogelijkheden qua bouw/vergunningverlening voor veehouders die zich zelf verplichten hun veestapel weidegang te geven is een van de opties, die de provincie

⁴ ASG-rapport 71, Ongerief bij rundvee, varkens, pluimvee, nertsen en paarden (2007)

kan faciliteren. Overigens, weidegang kan het welzijn van de koeien bevorderen, echter, bij goed management is weidegang niet noodzakelijk voor goed welzijn.

c. Schuilvoorzieningen bij weidegang

Het ontwikkelen van adequate schaduwvoorzieningen en weidegang zou gekoppeld kunnen worden aan ontwikkelingen op het gebied van agrarisch natuurbeheer, bijvoorbeeld via Natuurlijk Platteland West, de koepel van agrarische natuurverenigingen. Zij richten zich steeds meer op maatschappelijke diensten, waarbij recreatie, zorg en natuur al speerpunten zijn. Daar zou dierwelzijn aan toegevoegd kunnen worden. Mogelijk zou hier ook een package deal te sluiten zijn. Bedrijven met bovenwettelijke inspanningen voor dierwelzijn krijgen extra ruimte voor verbreding.

d. Innovatie en praktijkproeven

Een derde lijn is het bieden van experimenteer ruimte voor nieuwe concepten. Als dergelijke concepten wat betreft wettelijke eisen niet voldoen aan de huidige normen moet de nationale overheid (LNV) daar dan een 'proefstalstatus' aan toekennen. Immers, de problemen ten aanzien van welzijn met het huidige (ligboxen)systeem voor melkvee laten zich niet via 'reparatieacties' echt oplossen. Daarvoor zijn praktijkexperimenten met nieuwe bedrijfssystemen noodzakelijk. Het blijkt echter, dat veehouders, die onderdeel willen zijn van innovatie een zeer lastig traject ingaan, zowel wat betreft vergunningverlening als wat betreft financiële risico's. In overleg met de nationale overheid (LNV) zou de provincie hier een belangrijke rol kunnen spelen door te faciliteren in het vergunningentraject en als vangnet te dienen mocht het nieuwe systeem toch minder voldoen dan verwacht of aangepast moeten worden. Dergelijke experimenten moeten samengaan met lerende netwerken van veehouders en begeleiding door mensen met ervaring in innovatietrajecten.

Hoe een dergelijke rol door de provincie ingevuld kan worden, kan in deze rapportage niet volledig uitgewerkt worden. Dit zal in een apart traject moeten gebeuren.

Het lopend project, waarin de provincie potstallen stimuleert, kan ook als een praktijkexperiment gezien worden. Het is zeker de moeite waard als provincie ook stimuleert dat opgedane ervaringen vastgelegd en uitgewisseld worden.

5.3 Visteelt

5.3.1 Kweekvis en welzijn/ongerief

Visteelt (aquacultuur) is een nog jonge tak van veehouderij. Nederland is koploper als het gaat om de ontwikkeling van gesloten systemen voor visteelt. Daarmee is de teelt van vis in principe onafhankelijk van grond en buitenwater. In gesloten systemen kunnen milieuaspecten goed gereguleerd worden. Voor visteelt worden diverse, qua behoeften, voeding en gedrag zeer verschillende soorten gebruikt. Variërend van zoetwatervis als meerval en tilapia tot zeevis als zeebaars en tong, variërend van planteneters tot roofvis. Het ontbreekt momenteel nog aan kennis (en dus zeker aan normen) om voor elk van die soorten een gebalanceerd programma van eisen op te stellen ten aanzien van waterkwaliteit, inrichting van de kweektanks, gewenste bezettingsgraad, mogelijkheden wat betreft voeding, etc.

Momenteel laat LNV onderzoek uitvoeren naar operationele indicatoren, waarmee ongewenste effecten van waterkwaliteit op welzijn en gezondheid van vissen in beeld gebracht kan worden.

De meeste vissoorten hebben vis als natuurlijke voeding. Uit oogpunt van duurzaamheid ('geen vis voor vis') moeten daar alternatieven voor worden gezocht, die geen negatief effect hebben op welzijn en gezondheid van de vissen. Daarnaast is onderzoek naar de invloed van transport- en dodingsmethoden op het welzijn van vissen noodzakelijk en deels al in uitvoering.

Het Productschap voor Vis heeft een Gids voor Goede Praktijken voor de visteelt opgesteld. Op korte termijn is een Maatlat Duurzame visteelt voor enkele soorten te verwachten.

Problemen met visteelt liggen o.a. op het vlak van

- ziekten cq gebrek aan gezondheid,
- agressief gedrag (stress speelt daar een grote rol in) en
- voeding, waarbij momenteel onderzocht wordt in hoeverre van nature visetende vissen soja of andere plantaardige eiwitbronnen kunnen verdragen
- dodingsmethoden.

Er lopen zowel nationale als internationale onderzoekprogramma's die aan dergelijke aspecten aandacht besteden. Voor qua welzijn geoptimaliseerde dodingsmethoden is het op korte termijn toe aan implementatie in de praktijk.

Wageningen Imares, het Nederlandse instituut voor visserijonderzoek, heeft aquacultuur als een van de speerpunten. Imares heeft de hoofdvestiging in Noord-Holland en werkt nauw samen met instituten in grote visteeltlanden als Noorwegen.

5.3.2 Mogelijke aanpak ter bevordering van welzijn bij kweekvis in Noord-Holland

In Noord-Holland wordt visteelt als nieuwe sector bevorderd. In dit stimuleringsprogramma kan aandacht voor welzijn en gezondheid opgenomen worden. Bij de opzet van viskwekerijen kan dan ruimte gemaakt worden voor begeleiding en onderzoek op het gebied van welzijn en gezondheid. Samenwerking met Wageningen Imares is daarbij al aan de orde.

Momenteel werkt de Provincie Noord-Holland aan de oprichting van een kenniscentrum in samenwerking met Seed Valley, dat zich richt op de mogelijkheden van algen voor visvoeding.

Verder wil de Provincie Noord-Holland met partijen als Solea en Innofisk komen tot het centrum van pootvis.

Jonge vis hoeft dan niet meer weggevangen te worden uit de natuurlijke habitat. Dergelijke onderwerpen vereisen nog veel onderzoek voor het aan praktijkexperimenten toe is.

Bevorderen van implementatie van de Maatlat Duurzame Visteelt en diervriendelijke dodingsmethoden in de Noord-Hollandse praktijk is op korte termijn mogelijk.

Noord-Holland kan zo komen tot een sterk kenniscentrum op het gebied van aquacultuur, waar praktijk en onderzoek gezamenlijk aan geïntegreerde ontwikkeling werken. De uitstraling gaat dan veel verder dan welzijn en gezondheid van vis, hoewel dat wel belangrijke aspecten zijn en blijven.

5.4 Paardenhouderij

5.4.1 Paarden en welzijn/ongerief

Bij paarden liggen oorzaken voor gebrek aan welzijn op het vlak van o.a.

- huisvesting en
- training en
- verzorging⁴.
- Bij weidegang is het ontbreken van beschutting en schaduwvoorzieningen een punt van aandacht. De paardensector heeft een plan van aanpak gemaakt ter bevordering van welzijn van paarden (http://www.minlnv.nl/portal/page?_pageid=116,1640800&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_file_id=33644). Het gaat dan zowel om bedrijfsmatig als om hobbymatig gehouden paarden. In dit plan wordt o.a. aandacht gevraagd voor overleg met gemeenten over schuil- en beschuttingsmogelijkheden.

5.4.2 Mogelijke aanpak ter bevordering van welzijn bij paarden in Noord-Holland

Het werkelijk aantal paarden in Noord-Holland is niet bekend. Landelijk wordt geschat dat het totaal aantal paarden ca drie keer zo hoog is als het aantal paarden in de CBS-tellingen. Paardenhouderij heeft een duidelijke invloed op het landschap. Inzicht in de omvang van de hobbymatige paardenhouderij in Noord-Holland kan daarom zinvol zijn.

Overwogen kan worden in Noord-Holland juist voor mensen die hobbymatig paarden houden laagdrempelig voorlichting en bijscholing te stimuleren.

Gekoppeld aan voorzieningen in het weiland voor schapen en runderen, zou ook gedacht kunnen worden aan dergelijke voorzieningen voor paarden. Het maken van voorzieningen passend in het landschap is meer bepalend dan de diersoort die er gebruik van zal maken.

6 Conclusies

(Gebrek aan) Dierenwelzijn is een belangrijk maatschappelijk item en onderwerp van discussie, ook bij landbouwhuisdieren.

Voor een oplossingsgericht debat over dierenwelzijn moeten de gesprekspartners het eens zijn over de uitgangspunten: dierenwelzijn vanuit dierwetenschappelijk perspectief, waarbij de beleving van het dier centraal staat is een ander vertrekpunt dan wat mensen vinden dat dieren toekomt. In dat laatste geval gaat het ook om ethische, esthetische en andere argumenten.

Beleid op het gebied van dierenwelzijn wordt op EU-niveau gemaakt en nationaal geïmplementeerd en eventueel aangescherpt. De provincie heeft ruimte om beleid te maken op het gebied van dierenwelzijn in stimulerende en faciliterende zin. Een provincie kan geen hogere eisen aan dierenwelzijn stellen dan landelijk is vastgelegd.

In Noord-Holland zijn de sectoren melkvee, schapen en paarden kwantitatief behoorlijk vertegenwoordigd en is de visteelt een speerpunt qua ontwikkeling. Voor die soorten zou de provincie dan ook verbeteringen van welzijn en gezondheid van de dieren kunnen bevorderen door:

- het stimuleren van kennisontwikkeling, zowel tussen veehouders onderling, veehouders en ketenpartijen, als door onderzoek;
- het faciliteren van overleg tussen ondernemers met ideeën voor vernieuwende houderijconcepten, gemeentelijke en nationale overheid, met name vanwege het vergunningentraject;
- een mogelijk vangnet voor onverhoopte financiële risico's bij vernieuwende concepten;
- het betrekken van burgers en consumenten bij dierlijke productie en dierenwelzijn.

Meer specifiek kan Noord-Holland aandacht besteden aan beschutting voor dieren met weidegang (melkvee, schapen, paarden) tegen zon en andere weersinvloeden. Dergelijke beschutting moet passen in het landschap en geen negatieve consequenties hebben voor weidevogelbeheer.

Voor unieke projecten als agroproductieparken met een veehouderijtak en zeer grote bedrijven voor de diverse diersoorten (ook varkens en pluimvee) moet een specifieke afweging gemaakt worden op grond van het concept van dat project. Dierenwelzijn is dan een van de aspecten.